

Waarom presteren sommige cognitief begaafde leerlingen onder hun niveau? Motivatieprofielen van Vlaamse leerlingen onderzocht

Alicia Ramos, Jeroen Lavrijsen, & Karine Verschueren

Januari 2023

Ondanks hun sterke cognitieve capaciteiten, presteren sommige cognitief begaafde leerlingen onder hun mogelijkheden op school. Gezien hun unieke capaciteiten is dit onderpresteren een verlies voor zowel de leerling persoonlijk als voor de samenleving. Uit onderzoek naar de oorzaken van dit blijken problemen in de motivationele sfeer vaak een belangrijke factor. Maar met welke *specifieke* motivatieproblemen begaafde leerlingen te maken krijgen, is vaak minder eenduidig. Zo worstelen sommige onderpresteerders met een laag vertrouwen in hun academische capaciteiten, terwijl anderen daar helemaal geen problemen mee hebben. Andere begaafde onderpresteerders vinden hun schoolwerk dan weer niet belangrijk, terwijl er ook onderpresterende leerlingen zijn die daar net veel waarde aan hechten.

Om deze verschillen tussen leerlingen te begrijpen, stelden de Amerikaanse onderzoekers Kate Snyder en Lisa Linnenbrink-Garcia een theoretisch model op dat beschrijft hoe begaafde leerlingen verschillende motivatiepatronen kunnen ontwikkelen die leiden tot onderpresteren. Dit *Pathways to Underachievement Model* (Snyder & Linnenbrink-Garcia, 2013) stelt dat onvoldoende uitdaging op school, met name op jonge leeftijd, een voedingsbodemp vormt voor twee patronen van maladaptieve overtuigingen: enerzijds een profiel gekenmerkt door kwetsbare overtuigingen t.a.v. hun competenties (het Maladaptive Competence Beliefs-traject), en anderzijds een profiel gekenmerkt door een lage waardering van schoolwerk (het Declining Value Beliefs-traject). Afhankelijk van verschillende factoren, vooral in de opvoedingscontext, zouden sommige leerlingen een verhoogd risico lopen om in één van deze maladaptieve profielen terecht te komen. Vooral op het moment dat de schoolse uitdaging toeneemt, zoals typisch gebeurt bij de overgang van het ene onderwijsniveau naar het volgende (bv. van basis- naar secundair onderwijs), zouden deze profielen vervolgens tot minder betrokkenheid en meer onderpresteren leiden op school.

Maladaptive Competence Beliefs traject

Leerlingen in het Maladaptive Competence Beliefs traject werden niet genoeg uitgedaagd in het basisonderwijs, waardoor ze zonder veel moeite hele hoge punten haalden. Dit zelfbeeld van “de best presterende leerling van de klas” kan een deel van de identiteit van de leerling gaan worden, waardoor ook het gevoel van zelfwaarde begint af te hangen van schools succes – deze leerlingen hechten dus veel waarde aan schools presteren. Omdat deze hoge prestaties bovendien zonder al te veel inspanning tot stand kwamen, bestaat ook de kans dat deze leerlingen een ‘vaste mindset’ over intelligentie (entity mindset) ontwikkelen: ze beginnen te geloven dat intelligentie een vaststaand kenmerk is, dat op geen enkele manier door inspanning kan worden verbeterd. Met name leerlingen die door ouders en leerkrachten herhaaldelijk om hun cognitieve sterktes worden geprezen (in plaats van om hun inspanningen), of over wie ouders en leerkrachten buitensporig hoge verwachtingen uitspreken, lopen een verhoogd risico om dit soort van maladaptieve overtuigingen te ontwikkelen.

Ook een formele diagnose ('label') van hoogbegaafdheid kan hier een rol in spelen, omdat het de identificatie van de leerling met zijn of haar 'vaststaande' cognitieve begaafdheid versterkt.

Wanneer de schoolse uitdaging toeneemt en topprestaties niet meer 'vanzelf' tot stand komen, kan het 'begaafde zelfbeeld' van deze leerlingen beginnen wandelen. Bovendien neemt bij een overgang naar een hoger onderwijsniveau (bv. van basis naar secundair) het cognitief niveau van de klasgenoten vaak toe, waardoor de leerling misschien niet langer de beste prestaties van de klas levert. Dit zet hun zelfbeeld verder onder druk, wat voor deze leerlingen als zeer bedreigend kan overkomen. Om hun zelfbeeld te beschermen reageren sommige leerlingen door geen moeite meer te doen voor hun schoolwerk ('zelfsabotage'): geen moeite doen is voor het zelfbeeld minder pijnlijk dan proberen, maar falen. Op korte termijn zorgt deze strategie ervoor dat het begaafde zelfbeeld behouden kan blijven, maar na verloop van tijd leidt ze uiteraard tot steeds lagere prestaties, wat een verdere afname van het zelfvertrouwen van deze leerlingen in de hand werkt.

Declining Value Beliefs traject

Het tweede traject dat volgens het *Pathways to Underachievement Model* tot onderpresteren leidt, is het Declining Value Beliefs traject. Ook leerlingen in dit traject ervoeren in het begin van hun schoolloopbaan een gebrek aan uitdaging op school. Deze leerlingen ontwikkelden in reactie daarop echter vooral een afkeer van de 'bezigheidstherapie' waarmee ze school associëren: deze leerlingen zijn gewoon niet meer gemotiveerd om inspanningen te doen voor school, omdat ze hun schoolwerk niet relevant noch waardevol vinden.

Door hun sterke cognitieve capaciteiten, kunnen deze leerlingen vaak een tijdlang toch goede resultaten blijven halen, zelfs als ze amper inspanningen leveren. Maar wanneer de moeilijkheidsgraad en het werkvolume op school toeneemt, bijvoorbeeld in de overgang naar het secundair onderwijs, en er meer inspanningen gevraagd worden, blijken deze leerlingen niet bereid om in hun schoolwerk te investeren: deze leerlingen weigeren andere prioriteiten op te geven voor iets waar ze niet veel waarde aan hechten. In plaats van te doen wat nodig is om te presteren, nemen ze verder afstand van school, zowel emotioneel als qua inzet. Ook dit traject leidt zo uiteindelijk tot onderpresteren.

Bevindingen uit Project TALENT

Eén van de doelen van Project TALENT was om te onderzoeken of er bij Vlaamse cognitief begaafde leerlingen empirisch bewijs kon worden gevonden voor de profielen die door het (theoretische) *Pathways to Underachievement Model* worden vooropgesteld. In het TALENT-onderzoek ($n=3.409$, 50,3% jongens, gemiddelde leeftijd 12,4 jaar bij de eerste meting) werden leerlingen tijdens de eerste twee jaar van het secundair onderwijs vier keer bevraagd naar hun motivatie voor school en hun overtuigingen over zichzelf en hun schoolwerk. Om de cognitief begaafde leerlingen te identificeren, werd een cognitieve test afgenomen (CoVaT-CHC). In wat volgt beperken we ons tot leerlingen die (in vergelijking met de normgroep) tot de top 10% behoorden qua cognitieve vaardigheden (d.w.z. IQ van 120 of hoger, $n=403$).

Profielen van Motivatieovertuigingen

In het bijzonder, bevroegen we vijf belangrijke constructen bij de leerlingen: hun *academisch zelfconcept* (hoe academisch bekwaam ze zichzelf zien), het niveau van de *academische contingente zelfwaardering* (de mate waarin het gevoel van zelfwaarde afhangt van schoolse successen en mislukkingen), hun *entity mindset* (in welke mate ze geloven dat intelligentie een vaststaand kenmerk is dat niet door inspanning kan worden ontwikkeld), hun *attainment value* (de waarde die leerlingen

hechten aan het verwerven van schoolse kennis), en de *task value amotivatie* (de mate waarin leerlingen amotivatie ervaren omdat ze maar weinig hechten aan hun schooltaken).

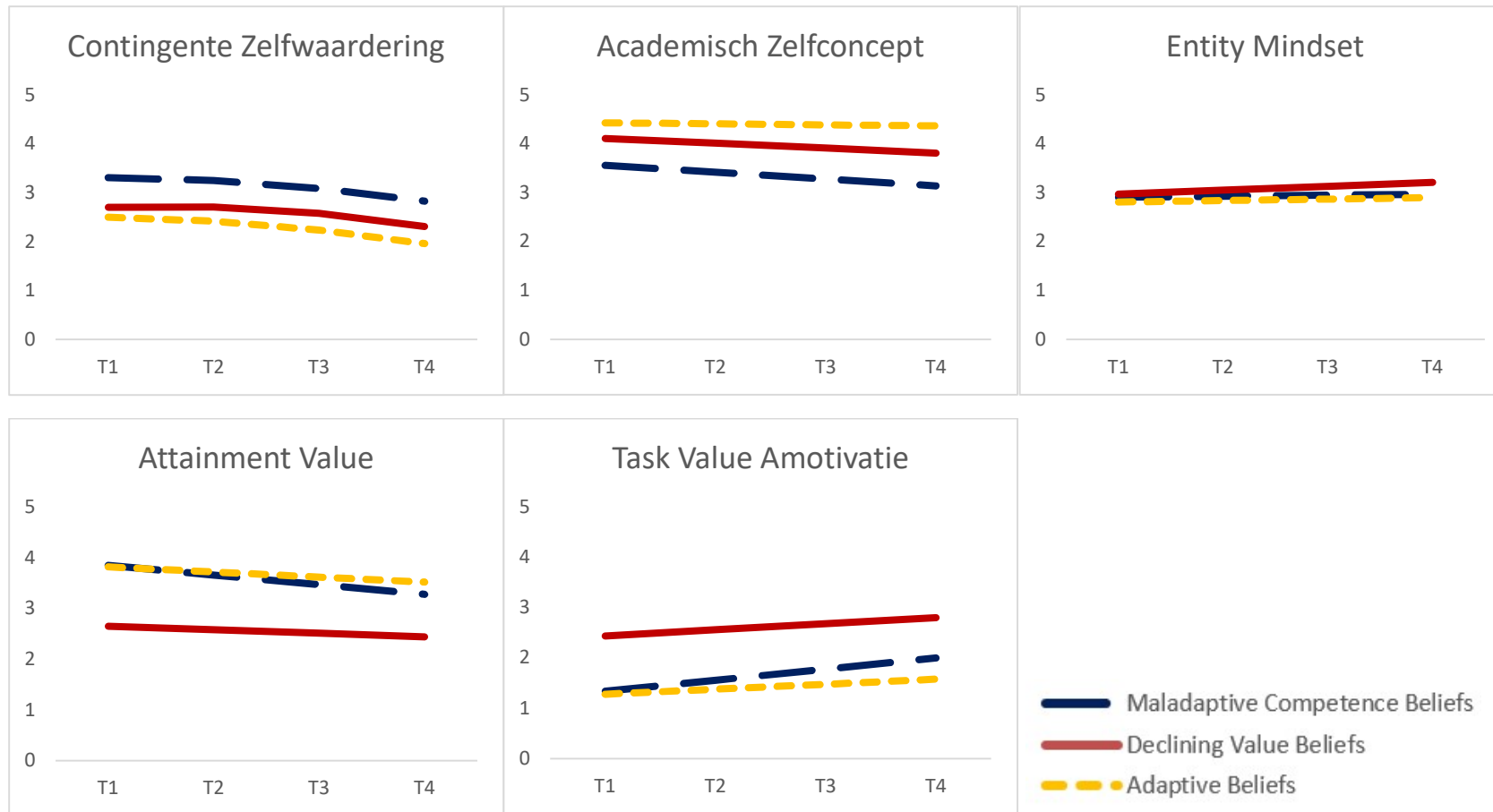
Vervolgens gebruikten we een statistische analysetechniek om patronen in de overtuigingen van leerlingen te vinden. Uit deze analyse bleek dat er in de data drie onderscheiden profielen konden worden gedetecteerd (zie Figuur 1). Leerlingen in het eerste profiel (blauwe lijn; 16% van de leerlingen) rapporteerden een hoog niveau van academische contingente zelfwaardering en een relatief laag een dalend niveau van academische zelfconcept. Dat zijn inderdaad zaken die we verwachten bij leerlingen zoals beschreven in het Maladaptive Competence Beliefs-profiel uit het *Pathways to Underachievement Model*. Waar we hadden verwacht dat leerlingen in dit profiel ook hogere niveaus van Entity Mindset zouden hebben, bleken er op dit vlak geen grote verschillen te bestaan. Een tweede profiel (rode lijn; 16% van de leerlingen) werd gekenmerkt door erg lage niveaus van Attainment Value (het belang dat aan schoolwerk wordt toegeschreven) en hoge (en doorheen de tijd verder stijgende) niveaus van Task Value Amotivatie. Dit zijn leerlingen die goed passen in het Declining Value Beliefs-profiel.

Tot slot behoorde een meerderheid van de studenten tot een profiel gekarakteriseerd door eerder adaptieve overtuigingen (gele lijn, 66% van de leerlingen). Deze leerlingen rapporteerden hoge niveaus van academisch zelfbeeld en attainment value, en lage niveaus van academisch contingente zelfwaardering en van task value amotivatie.

Leiden deze Motivatieprofielen naar onbetrokkenheid en onderpresteren?

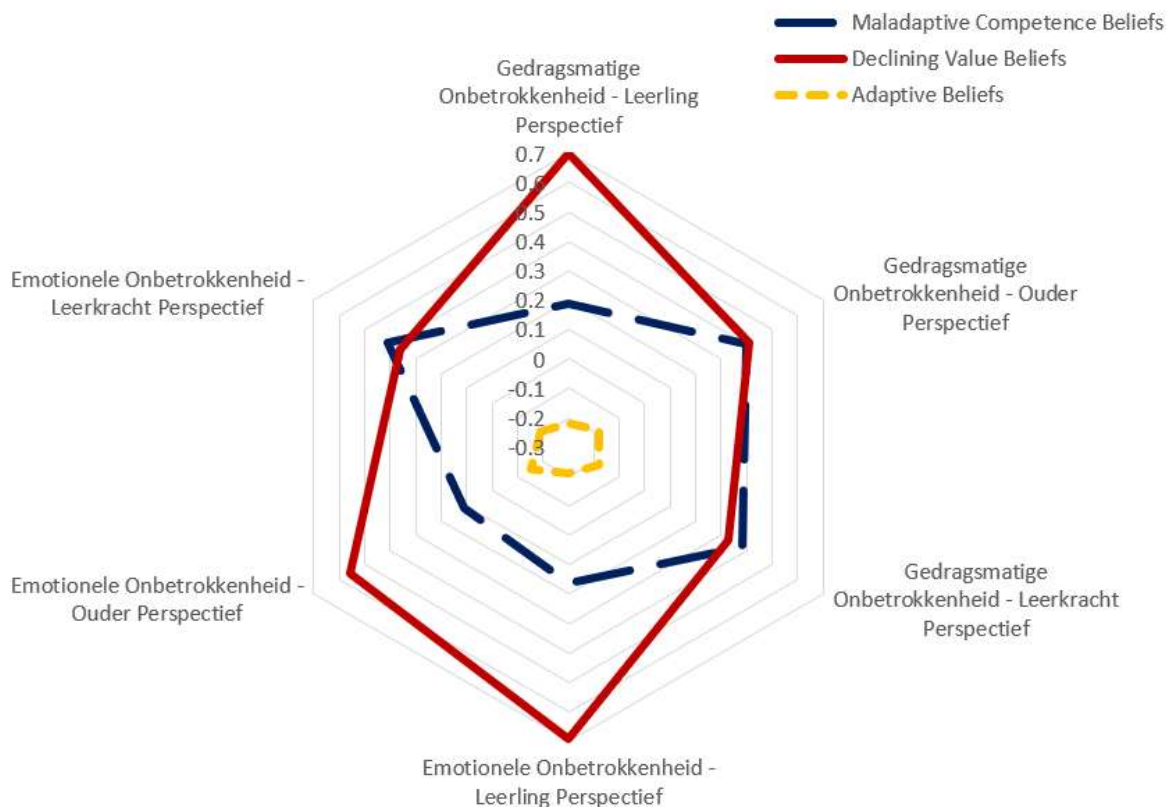
Om een idee te hebben of de verschillende motivatieprofielen in verband kunnen worden gebracht met het schoolse gedrag van de leerlingen, vergeleken we verschillende metingen van (on)betrokkenheid en (onder)presteren tussen de profielen, gemeten op het einde van de tweede jaar van het secundair. We keken naar zowel emotionele als gedragsmatige onbetrokkenheid, zoals waargenomen door de leerling zelf, de ouders van de leerling en de klastitularis van de leerling. Emotionele onbetrokkenheid verwijst hierbij naar negatieve gevoelens over school, en gedragsmatige onbetrokkenheid verwijst naar een gebrekkige inzet voor school. We hebben ook gekeken naar het onderpresteren van de leerlingen vanuit de verschillende perspectieven, met uitspraken zoals “Ik/mijn kind/deze leerling doe(t) het op school minder goed dan ik/hij/zij zou kunnen”. We hebben ook gekeken naar de gemiddelde schoolpunten van de leerlingen, en ook naar een mate van onderpresteren die werd gemaakt door hun punten te vergelijken met de verwachte punten die ze zouden moeten kunnen behalen op basis van hun IQ.

Vergelijkingen van de uitkomsten tussen profielen gaven aan dat verschillen over het algemeen gingen in de verwachte richting volgens het Pathways in Underachievement-model. De leerlingen in het Declining Value Beliefs-profiel en de Maladaptive Competence Beliefs-profiel vertoonden hogere niveaus van gedragsmatige en emotionele onbetrokkenheid dan de leerlingen in het Adaptive Beliefs profiel, en dit zowel vanuit het perspectief van de student, ouder, en leerkracht (zie Figuur 2).

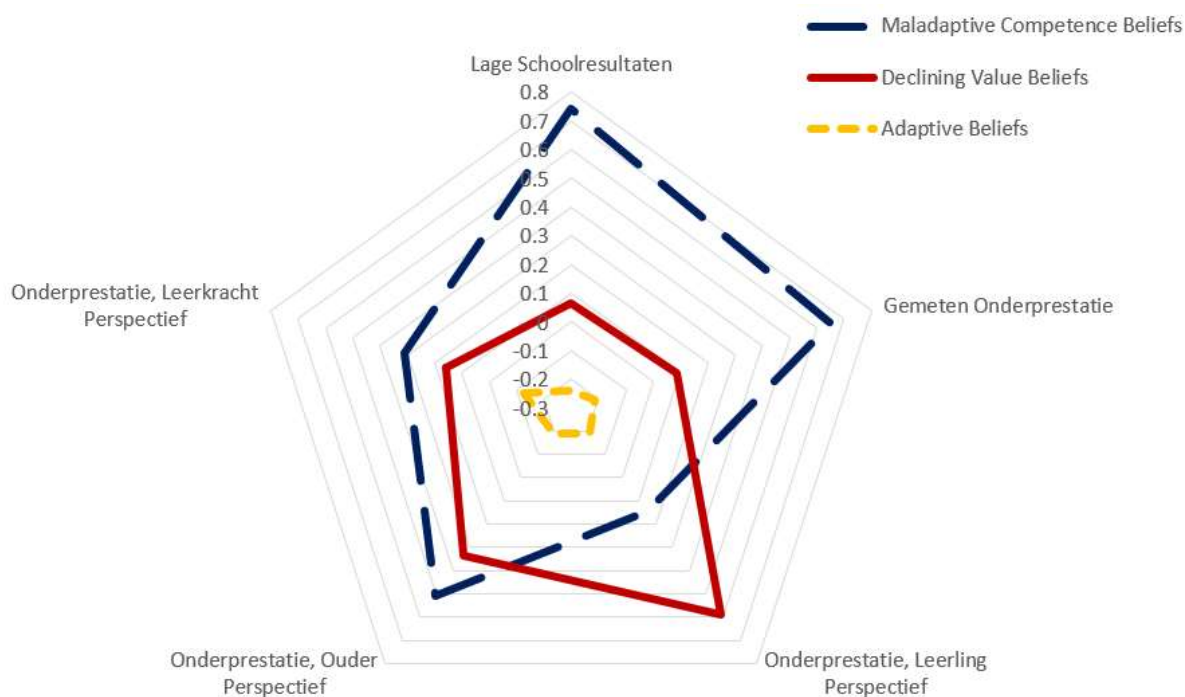

Figuur 1: Motivatieprofielen van Vlaamse begaafde leerlingen in het TALENT-onderzoek (n = 403). T1: start 1ste jaar secundair, T2: einde 1ste jaar secundair, T3: start 2^e jaar secundair, T4: einde 2^e jaar secundair

Waarom presteren sommige cognitief begaafde leerlingen onder hun niveau?
Alicia Ramos, Jeroen Lavrijsen, & Karine Verschueren

Figuur 2: Gestandaardiseerde onbetrokkenheid van cognitief begaafde leerlingen op het einde van het 2de jaar secundair, per motivatieprofiel. Hoe verder verwijderd van het centrum van het diagram, hoe meer onbetrokkenheid.

Figuur 3: Gestandaardiseerd onderpresteren van cognitief begaafde leerlingen op het einde van het 2de jaar secundair, per motivatieprofiel. Hoe verder verwijderd van het centrum van het diagram, hoe meer onderpresteren.

Waarom presteren sommige cognitief begaafde leerlingen onder hun niveau?
Alicia Ramos, Jeroen Lavrijsen, & Karine Verschueren

Met betrekking tot onderpresteren, is het patroon ook duidelijk (zie Figuur 3). Leerlingen in het Maladaptive Competence Beliefs- en Declining Value Beliefs-profielen worden vaker aangeduid als onderpresteerders (vanuit de verschillende perspectieven) dan leerlingen in het Adaptive Beliefs-profiel, en halen effectief ook minder goede cijfers.

Welke factoren bijdragen aan de motivatietrajecten?

Als laatste test van het *Pathways to Underachievement-model* hebben we gekeken of bepaalde voorspellende factoren verband hielden met de motivatieprofielen. Volgens de theorie zouden leerlingen in het Maladaptive Competence Beliefs traject eerder formeel gelabeld worden als begaafd, omdat hoogbegaafdheid zo meer een kerncomponent van hun zelfbeeld zou worden. De theorie stelt ook dat deze leerlingen hun overtuigingen gedeeltelijk ontwikkelen omdat hun ouders overdreven hoge verwachtingen over hen hebben en hen vaak prijzen voor hun bekwaamheid, eerder dan voor hun inspanningen. Om deze aannames te testen, hebben we gekeken naar het voorkomen van een gifted label (een formele diagnose van hoogbegaafdheid) en stelden we de leerlingen vragen over hun ouders, met name of de ouders overdreven verwachtingen van de leerlingen hadden (bv. "Mijn vader/moeder vindt alleen een buitengewone prestatie goed genoeg") en of de ouders vaak persoonsgerichte feedback aan hen richten (e.g. "Wanneer ik het voor een vak goed doe op school, dan zal mijn moeder/mijn vader me vertellen hoe slim ik wel ben voor dit vak"). Hoewel dit geen onderdeel is van de theorie van het *Pathways to Underachievement-model*, onderzochten we of meisjes of jongens vatbaarder waren om bepaalde motivatieovertuigingen te ontwikkelen.

Met betrekking tot de predictoren, vonden wij meestal geen duidelijke verbanden met de motivatieprofielen. De Maladaptive Competence Beliefs traject gaf wel een statistisch significant hoger niveau van overdreven verwachtingen door ouders aan dan de Adaptive Beliefs traject, maar er waren geen significante verschillen in persoonsgerichte feedback door ouders, gifted label, of geslacht. Jongens en meisjes hadden evenveel kans om de verschillende overtuigingspatronen te ontwikkelen, en een formele diagnose van hoogbegaafdheid had ook geen duidelijke link met deze ontwikkeling.

Implicaties

De bevindingen uit de Vlaamse data tonen twee trajecten die allebei leiden naar onbetrokkenheid en onderpresteren bij cognitief begaafde leerlingen, maar toch zeer onderscheidend zijn van elkaar met betrekking tot onderliggende overtuigingen. Dit betekent dat beide trajecten ook verschillende interventies vragen om het onderpresteren aan te pakken. Als leerlingen verschillende redenen kunnen hebben om onder hun niveau te gaan presteren, heeft dit inderdaad gevolgen voor de interventies die worden gebruikt om hun onderpresteren aan te pakken. Voor een leerling in het *Maladaptive Competence Beliefs-traject*, bijvoorbeeld, kan een interventie ontwikkeld worden die te maken heeft met het zelfbeeld van de leerling en de relatie tussen zijn of haar zelfwaarde en prestaties. Het is belangrijk dat deze leerling zich academisch bekwaam blijft voelen, ook als hij of zij niet langer de beste punten van de klas haalt. Het kan ook zijn dat kwesties zoals faalangst en perfectionisme mee aangepakt moeten worden bij deze leerlingen. Voor leerlingen in het *Declining Value Beliefs-traject* hebben de problemen eerder te maken met hun waardering voor schoolwerk. Interventies voor deze leerlingen moeten gericht zijn op het relevant en belangrijk maken van het leren zelf, bijvoorbeeld door het aanpassen van leertaken. Als er iets is dat de leerling leuk vindt of belangrijk vindt buiten school, dan kan dat worden meegenomen in het leren op school. Zo kan hij of zij gemotiveerd worden om meer inspanning te doen. Het kan ook effectief zijn om de leerling te

helpen bij het formuleren van doelen. Als de leerling in de toekomst een bepaalde job wil of een bepaalde studierichting in hoger onderwijs wil volgen, kan je de link maken tussen de leerstof en zijn of haar toekomstige doelen.

Binnen Project TALENT werden alvast twee micro-interventies ontwikkeld gericht op de mindset en de waarden van leerlingen. Deze interventies zijn gratis toegankelijk via <https://elearning.projecttalent.be/courses/motivationale-interventies/>

Uiteraard is het *Pathways to Underachievement Model* slechts één theoretisch perspectief op onderpresteren, en zijn er mogelijk nog andere soorten onderpresteerders dan die in dit model worden voorgesteld. Wat belangrijk is voor opvoeders, leerkrachten en scholen is om bij een onderpresterende leerling te kijken naar de unieke overtuigingen en gevoelens van de leerling, alsook naar de context waarin deze overtuigingen ontstaan. Op basis van deze informatie kan dan een meer specifieke aanpak worden ontwikkeld om het onderpresteren aan te pakken.

Meer lezen?

- Ramos, A., Lavrijsen, J., Linnenbrink-Garcia, L., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Sypré, S., & Verschueren, K. (2022). Motivational Pathways Underlying Gifted Underachievement: Trajectory Classes, Longitudinal Outcomes, and Predicting Factors. *Gifted Child Quarterly*, 1-19.
- Ramos, A., Lavrijsen, J., Soenens, B., Vansteenkiste, M., Sypré, S., & Verschueren, K. (2021). Profiles of Maladaptive School Motivation among High-Ability Adolescents: A Person-Centered Exploration of the Motivational Pathways to Underachievement Model. *Journal Of Adolescence*, 88, 146-161.
- Snyder, K. & Linnenbrink-Garcia, L. (2013). A Developmental, Person-Centered Approach to Exploring Multiple Motivational Pathways in Gifted Underachievement. *Educational Psychologist*, 48(4), 209-228.